

هائيکو، جاپاني بلبله د پښتو په چمن زار کښې Hyku, the Japanese Nightingale in Pashto garden

Ahmed Ali Aajiz*

Abstract

Hyku is a unique form of poetry originated Japan and then migrated to their other parts of the world including Pakistan. This form of poetry has been welcomed in Pashto due to its similarity with the Pashto Tapa. Today a number of Pashto poets are giving place to hyku in their poetry. In this article it has been endeavored to put light on hyku in its relation with Pashto poetry.

د دنيا په جدا جدا ژبو کښې د شعري ادب ډېر اصناف (ژانرونه) شتون لري - ځينې داسې وي چې د يوې ژبې خپل روايتي اصناف وي لکه د پښتو تپه، نيمکي، بگتي، بدله، د فارسي غزل، د فرانسيسي ترائيل، د عربي قصيده او دغسې نور او ځينې داسې وي چې يوې ژبې د نورو ژبو نه راخپل کړي وي - په هغو کښې يوه هائيکو (Hyku) هم ده چې د جاپاني پېغلې په نوم هم يادېږي - دا د نورو ژبو نه علاوه پښتو هم راخپله کړې ده او کله چې هم په هائيکو د بحث کولو خبره راځي نو د جاپان نوم به ورسره اخيستل کېږي او دا ځکه چې دې صنف د نن نه خواوشا خلور سوه کاله اگاهو وجود هم په جاپان کښې موندلې دى او هم له هغه ځايه دنيا ته خوره شوې ده -
انگريزي لغت د هائيکو معنوي پېژندگلو په دې ټکو کوي:

An epigrammatic Japanese verse form of three short lines.

د جاپان کونسل جنرل کاظمي ډيکيا (Mr. Kazumi Dekiba) وائي چې:

Hyku is the poetry of the season, nature life and emotions.[1]

ژباړه: يعنې دهائیکو مطلب د هغه شاعري چې موسمونو فطرت ، ژوندون او جذباتو باندې اړه لري .

هائیکو د اطالوي ، فرانسیسي ، پرتگالي ، جرمني ، هسپانوي ، انگریزي او اردو ادب سره سره د پښتو ادب هم یو مستند صنف سخن دے .

عبدالرحیم مجذوب اېډوکېټ لیکي چې "هائیکو د جاپاني ادب ډېر پخوانی کلاسیکي صنف دے . دا د بده مت صوفیاء او راهبان به د دنیا نه کناره کش په غرونو دشتونو او ځنگلونو کښې په کلونو گرځېدل او د ځان پېژندګلو نه پس به ئې کائناتي فطرت سره خپل تړون او پیوستون او ضم کېدل غوښتل او په دې کوشش او موډ کښې به ئې چې د موسم په مطابقت سره ګفت یا قول یا خبره له خپلې خپلې ووتله دا ګفت ، دا قول د زین او شتو د صوفیاءو چې موزون صوتي شکل کښې بدلېدل راتلل او هائیکو یو خاص شکل و صورت اختیار

کولو او د فارسي او دا اردو یا د پښتو د رباعیاتو شان یو بل ادب صنف جوړ شو". [2]
د پښتو اولنۍ هائیکو نگار پروفېسر قاسم محمود لیکي چې "هائیکو د جاپاني ادب یو داسې مقبول صنف دے لکه د پښتو تپه . جاپانیان دا د ورکوټوالي په وجه خوښوي . هغوي په هائیکو کښې د خپل عمومي ژوند په ډېر ښکلي انداز کښې په امائیت سره خاکه راښکلي ده . د فطرت عکاسي ، د کلونو او رنگونو اظهار ئې په ښائسته طریقي سره کړی دے". [3]

جاپان کښې د هائیکو ابتدا: ډاکټر سعید احمد په دوه میاشتني ملغلره مجله کښې د جولائي اګست ۲۰۱۰ء ګڼه کښې په مخ نمبر ۱۰ لیکلي دي چې :-

اول اول به جاپان کښې د هغه ځانۍ شاعرانو په شریکه یو اوږد نظم لیکه چې هائیکائي به ئې ورته وئیل او دغه شاعران به شل پینځه ویشتن تنان وو د هائیکائي شروع به د درې مصرعو نه کېدله چې اوله مصرعه به ئې پینځه سېلابه ، دوئمه اووه او درېمه به ئې هم پینځه سېلابه وه . دغه درې مصرعو ته به ئې "هوکو" وئیل . هائیکائي به د هوکو نه شروع کېده او پوره نظم به ورپسې مکمل کولې شے . هوکو به عموماً یو مشر (Senior) شاعر لیکله او بیا به ورپسې نوره هائیکائي ګڼو شاعرانو په شریکه جوړوله .

د جاپاني سکالر پروفېسر اوئیدا Prof. Ueda وېنا ده چې هائیکائي د شپاړسمې صدۍ یوه ساده ، شگفته او ترلۍ صنف سخن وه .

ډاکټر سعید احمد سعدي په دې حقله وائي چې "د هائیکائي المیه دا وه چې دا نظم به د چا یو شاعر ذاتي کوشش نه وه بلکې ګڼ شمېر شاعرانو به په شریکه دا نظم تخلیق کولو

او ددې په اوږدوالي کښې به ئې برخه اخسته - خو دلته سوال دا پيدا کېږي چې د مختلفو ذهنونو فکرونو د جدا تجربو او مختلف انداز لرونکي ادبيات چې په شريکه يو ادبي تخليق کوي نو د هغه ادب معيار به څه وي - د داسې تخليق به په عالمي ادب کښې حيثيت څه وي او ددې مستقبل به څه وي - هغه د پښتو متل دې چې "په گڼو قصابانو کښې غوا مردارېږي" هم په دې وجوهاتو هائيکائي د وحدت او انفراديت نه محرومه د يو مشکوک صنف سخن حيثيت اختيار کړو دا احساس د هائيکائي سره مخلصه د ډېرو شاعرانو سره سره باشو ته هم وه باشو (۱۶۹۴-۱۶۴۴ء) د جاپان يو لوړ اديب او فلسفانه هوکو نگار وه دوي به اکثر د هائيکائي آغاز د هوکو د مختصر وجود او درې د جامعيت نه ډېر متاثره وه - د باشو په خيال د هائيکائي مستقبل روښانه نه وه - په دې پرېشاني کښې د ډېر غور و فکر نه پس باشو "هوکو" له د "هائيکو" په نوم بېخي جدا خود مختاره او بنائسته حيثيت ورکړو [4]

۱ د هائيکو ساخت

"باشو" چې هوکو د هائيکائي نه بېله کړه او د هائيکو په نوم ئې يو بل صنف جوړ کړو نو دا هم هغه هوکو وه چې په ساختيايي لحاظ په درې مصرعو مشتمل پوره مضمون لرونکې صنف وه چې اوله مصرعه به ئې ۵ دوېمه ۷ او درېمه بيا ۵ سېلابيزه وه - بله دا چې د هائيکو اوله او درېمه مصرعه هم قافيه وي لکه دا هائيکو:

حسن او خواني (۵ سېلابه)
 خوب مې ليدۀ وين شومه (۷ سېلابه)
 هر څه شول فاني (۵ سېلابه)

ډاکټر فرمان فتح پوري د هائيکو وزن داسې ښودلې دے -

فعلن فعلن فع (۵)
 فعلن فعلن فعلن فع (۷)
 فعلن فعلن فع (۵)

اصل خبره په کومه چې بلها بحث کېدے شي هغه د هائيکو ساخت دے - په دې حقله د هائيکو لیکونکو دوه غټې ډلې دي - ديوې ډلې رائے دا ده چې د هائيکو ساخت دې د درې مصرعو وي او په ترتيب دې دغه درې واړه مصرعې ده ۵ ، ۷ ، ۵ سېلابونو وي او که چېرې په دې ساخت کښې اونۀ لیکلے شي نو بيا خو هډو هائيکو نه شوه - بل صورت کښې ورته درې ايزې ، درې مصرئيز نظم او يا څه بل څه نوم ورکول پکار دي -

دویمه ډله ددې خبرې قائله ده چې هائیکو په ۵ ، ۷ ، ۵ چپو کښې قېدول ضروري نه دي ځکه چې جاپان والا په دې خپل جوړ کړي صنف کښې په خپله د ۵ ، ۷ ، ۵ چپو د قېد خلاف دي.

د پروفېسر اسماعیل گوهر د وېنا مطابق "په شلمه صدۍ يعني ۱۹۰۹ء کښې یو ډېر لوی تحریک د یو لوی سیمینار په بڼه کښې اوچلېد . د دغه تحریک په نتیجه کښې هائیکو د قېد و بند نه ازاده شوه . اوس په جاپان کښې هر کال دوه لکه (۲۰۰۰۰۰) هائیکو گانې لیکلې کېږي چې ډېرې لږې په کښې د ۵ ، ۷ ، ۵ په هېئت کښې وي. [۶]

پروفېسر اظهار الله اظهار هم د ازادې هائیکو او بیا خاصکر د پښتني انداز يعني ۱۱ ، ۱۱ ، ۱۱ چپو زیات قائله دے . [۷]

پروفېسر اظهار الله اظهار وائي چې "دا انداز (۵ ، ۷ ، ۵ چپو والا) د پښتو ژبې بنيادي اهنگونو او صوتياتي نظام سره سمون نه خوري . لهدا په پښتو ژبه کښې ئې لا تر اوسه د تخليق باوجود هېڅ مقام نه دے تر لاسه کړے . بله دا چې په دې مصرعو کښې وولس چېې ځائیول يا وولس چېې په درې لنډو او اوږدو ټاکلو شوو مصرعو کښې بندوانې کول که یو طرفته یوه هنرمندي ده ولې هم دغه هنر مندي د تخليق په فطرت ناروا اثر غورځوي . او یوه مېکانیکي او مصنوعي فضا راجوړوي . کم از کم د پښتو ژبې تر حده خو ددې صورت تصنع کښې هېڅ شک نشته اوس که څوک په دې ترتیب کښې د تخليق صحت په ځای ساتلے شي خو بیا خو په کښې هېڅ عیب نه شته خو داسې ښکاري چې دا وړی به شری نه شي" [۸].

بل اړخ ته که مونږ هغې ډلې ته څېړشو کومه چې د هائیکو د ساخت د پاره صرف د ۵ ، ۷ ، ۵ نه علاوه د بل هېئت چېرې هم قائله نه ده لکه د اردو هائیکو مشرانو کښې د جاپاني هائیکو نه نېغ په نېغه استفاده کوونکے ، یو لوړ محقق او هائیکو نگار ډاکټر پروېز پروازي د خپلې یوې مقالې په آخر کښې وائي چې:

همارے ہاں اگر ہائیکو نگار واقعی ہائیکو لکھنے کا تجربہ چاہتے ہیں تو انہیں ہائیکو کی کڑی پابندی بھی اختیار کرنی

ہوگی۔ [۹]

۲ د هائيکو هېټي فېصله

د هائيکو په هېټ ډېر خبرې اترې اوشوې - ډېر اختلافات په دې لړ کښې مخې ته راغلل - خو هر کله چې جاپان کښې په خپله هم جاپانيانو لیکوالو ددې د روایتي ساخت يعني 5 ، 7 ، 5 چپو والا هېټ قېد نه د هائيکو خلاصون او غوښت نو بيا خبره لږه بل طرفته لاړه او مخالفينو ته لاره نوره هواره او آسانه شوه جاپان کښې "خه ډېر هائيکو نگاران داسې هم وو چې د هائيکو په نازک بدن ئې د خپلو سر تېزو تجربو انتها وکړه او د هائيکو د درې مصرعو په بنيادي هېټ کښې يعني 5 ، 7 ، 5 سېلابونو کښې د بدلون تحریک ئې په ډیر زور او شور شورو کړو او د ازادې هائيکو بنياد ئې کښېښود - لکه د هيگي گورو (1983ء نه تر 1937ء) خیال وه چې د هائيکو دا بنيادي هېټ د ابلاغ په لاره کښې خنډ دے - او څوک حسن پرسته په کښې داسې هم وو چې د هائيکو په نفس مضمون ئې تجربې او کړې لکه د جاپاني هائيکو نگار سوجو (Sojo) (1901ء-1956ء) چې په بنيادي هائيکو کښې ئې عشق او جنسي مضامين راوستل او د هائيکو په بنيادي انقلابي تحریکونو کښې ئې د یو محرک په حیثیت خپل نوم نقش کړلو - [10]

۳ پښتو کښې د هائيکو زړې موندلې شوې نخښې

د پښتو په زړه شاعری کښې مونږ ته خه نه خه داسې ثبوتونه تر لاسه دي چې د هغې په بنا مونږ وئیلے شو چې دا صنف یا داسې صنف مونږ سره پښتو کښې د مخکښې نه موجود وه - لکه دا واقعتي بېتونه چې د بُنډ په علاقه کښې د یوې کونډې زلمے زوے مړ وه چې د هغه په مړي هغې په ساندې کښې داسې ټکي وئیل کوم چې بېخي د روایتي هائيکو ساخت سره سمون خوري:

هائے خُما آغا - 5 سېلابه
لس به دې ډوډی خوړې - ۱۱ سېلابه
شل کاسې اوگره - 5 سېلابه [11]

۴ د جاپاني هائيکو نگارو د هائيکو ترجمې (ډاکټر اظهار)

د خاموشي راخور جادو دے په ما

د چيند خانو اوازونه واوره
يو الله هو او الله هو دے په کښې بوسون Boson
که د مابنام تيارې خوره شي نو څه
آ نرگسي سترگې چې اور اونيسي
د زړه په لار کښې مې ډيوې بلې شي بوسن Boson
ته د مارغانو وېنا واوره کنه
وائي جهاز هوا کښې پورته شي او
خپلو وزرو له رپ نه ورکوي ياماگوچي
ورځه زمونږه په سر اور وروي
د شپې مو وژني حادثې د فراق
په کومه لاره باندې تگ وکړي څوک سانتوکا [12]

۵ د هائيکو قسمونه

هائيکو چې د کله نه د 5 ، 7 ، 5 له قېده ووتله نو څو څو قسمه وليکل شوه لکه مسلسلې هائيکو ، مساوي الاوزان هائيکو او بغير قافيې هائيکو او ځينې نورې .

۱.۵ مسلسلې هائيکو

دې قسمه هائيکو لا په پښتو کښې رواج نه دے موندلے . دې کښې يو مضمون په تسلسل سره بيان کړے شوے وي . دا هائيکو په اردو کښې ډېرې ليکل شوې دي لکه د اقبال حېدر دا هائيکو:

عنوان: اے شہر کے شہر

اے شہروں کے شہر

اے شہروں کے شہر کراچی

بے یار و بے مہر

اے شہروں کے شہر

کہیں یہ خوشیاں ناچیں اور

کهیں پہ ٹوٹے قہر
 اے شہروں کے شہر
 ساحل سے کیوں روٹھ گئی
 ہر چاہت کی مہر
 اے شہروں کے شہر
 تو نے سب کو اپنایا
 سب ہیں کیوں بے مہر
 اے شہروں کے شہر
 ٹھنڈے دل سے سوچ ذرا
 کیوں پھیلا ہے زہر
 اے شہروں کے شہر
 پھر اپنے فریاد سے کہہ
 کھودے پیار کی نہر [13]

۲.۵ مساوي الازان هائيكو

دې قسم كښې د هائيكو درې واړي مصرعې هم وزن وي - لكه-

نه پېښور ته او نه سوات ته تلې شو
 لاهور كښې هم ترهگري جوړه ده
 كوم ځائې به امن وي چې هلته لاړ شو
 تا خو د سر د پاسه سر نه منه
 تا وې كه يمه خو بس زه به يمه
 اوس خو پټې له لوبښې هم نه مومي [14]

۳.۵ بغیر قافیې هائیکو

دا هائیکو داسې وي چې د مصرعو د وزن پابندي هم نه لري او د قافیې هم دې قسم کښې اکثر ۵، ۷، ۵ والا هم وي لکه:

چې سترگې مخ شي
زړونه په ځان اخته شي
دغه وي مینه
د گلو خانگې
که له ازغو ډکه ئې
بیا هم خوږه ئې
که توره شپه ده
خو ستا د زلفو په یاد
زړي مې روښان دے [15]

۶ پښتانه او هائیکو

دا خبره به بې ځایه نه وي چې که پښتو کښې هائیکو عوامو پېژندلې ده نو هغه د طنز و مزاح په جامه کښې بلکې اوس هم ډېر عوام داسې دي چې د هائیکو نوم واورې نو سمدستي ئې ذهن ته راشي چې اوس به راته د خندا خندا شعرونه اورولې کېږي. پښتو کښې چې د طنز و مزاح په مېدان کښې او لاول ظفر خان ظفر او ساجد افغان کوم کار کړے دے نو هغه د هائیکو لویه برخه ده. د ظفر خان ظفر د هائیکو کتاب دے "د ناوې لور" د هغه هائیکو کښې د طنز په نسبت مزاح ډېر دے او د ساجد افغان کتاب دے "شرغشي" د هغه هائیکو کښې د مزاح سره سره طنز زیات دے. د مثال د پاره د ظفر دا خوهائیکو:

یو سړي ښځې له چپل اخستل
نو دکاندار ورته وېناپوښایه
هغه چې به په ملا مې ناپ وگوره
په تبخي ئېگوتې تورې کړلې
ما وې نامه مې جوړې لیکي چرته
هغې پرې ماله مشاده توره کړه
خاوند ئې وئیل چرته یو عشق کومه

ښځې وئيل دا مړه څه خوشه کار دے
ولې ما لږو سره کړې دے څه
ما وې د سپي نه دې زه نه ويرېم
وئيل ئې بيا منډېترې نه څه له وهې
ما وئيلې مړې چرته ومې نه خوري
ولورې کښې دومره د ماغ کار نه کوي
په سرو گلونو پرځه پرېوتله
ما وئيلې دا پرې جوړ چنې پرته ده
په تيلي فون ئې راته هېلو وکړل
ما وئيلې مور دي خبر نه شي گورې
وئيلې دا چل راته هغېښودلے
يوې جينې سره مې خله گډه کړه
چا راته وې دا خو کوژدن ده گورې
ما وې نو زه پرېڅه نکاح تړمه [16]

او د ساجد افغان د طنز و مزاح والا هائيکو گانو څو نمونې:

نشه يوه د پښتو نشه ده
چې ئې انگرېز ته وار نسوار کښېښودل
نو د شرابو کنډولے ئې مات کړو
ورو ورو کېده په لاره تللې نه شوه
ما ورته ووي که دې خوښه وي نو
وي ئې زه تلے شم ، دا ابې په شا کړه
مونږ په گوندل کښې تورې مېښې اخلو
د پنجايانو له نصيبه څار شم
د پښتنو نه سپينې ښځې اخلي [17]

۷ پښتو کښې اولنې هائيکو نگار

پښتو کښې اولنې هائيکو ليکونې پروفېسر محمد قاسم محمود دے د هائيکو اولنې کتاب د "مُسکا" په نوم 1992ء کښې پروفېسر اسماعيل گوهر چاپ کړے دے او پښتو کښې تر دې

دمه په هائيکو زيات کار پروفېسر اظهار الله اظهار کړې دے گڼه هسې خو پښتو کښې د هائيکو ډېر کتابونه ليکلي شوې دي. [18]

۸ انگرېزي کښې هائيکو

The Baby,
Sucking his thumb
Moon gazes Tom clausen

د جاپاني ژبې هائيکو د مثال د پاره دلته راځلم خو د اساني د پاره مې حروف تهجي د انگرېزي دي يعني په رومن کښې ليکلي شوې او ژبه جاپاني ده د درېواړو مصرعو سېلابونه ئې په ترتيب 5 ، 7 ، 5 دي . دا هائيکو د ماستو باشو ليکلي ده.

Furukeya - 5
Kawazu to be komu - 7
Mizu no oto - 5

داسې مصرعې داسې لوستلې کېږي -

Fu .ru .I .ke .ya - 5
Ka .wa .zu .to .be .ko .mu - 7
Mi .zu .no .o .to - 5 [19]

حوالې

[۱] Mr. Kazumi speech of Dekiba council general of japan hyku International p.(39)

[۲] مجذوب، اېډوکېټ - سريزه "د قاسم خان هائيکو" هائيکو پروفېسر محمد قاسم محمود - پښتو ادبي مرکز سارنې نورنگ لکي مروت جنوري ۲۰۰۷ء مخونه و - ز

[۳] محمود، محمد قاسم، پروفېسر - هائيکو - پښتو ادبي مرکز سارنې نورنگ لکي مروت ۲۰۰۷ء مخ د

[۴] محمد، زېر ايم فل سکالر - هائيکو پښتو ادب کښې (يوه تحقيقي او تنقيدي جائزه) نگران ډاکټر احمد علي عاجز - پښتو اکېډمي پېښور پوهنتون ۲۰۰۷ء مخونه 7، 7

- [۵] محمود، محمد قاسم، پروفېسر - هائيکو پښتو ادبي مرکز سرائے نورنگ لکي مروت - 2007ء مخ 36
- [۶] زېرمحمد، ايم فل سکالر، "هائيکو پښتو ادب کښې" پښتو اکېډمي پېښور پوهنتون 2007-8ء مخونه 38، 39
- [۷] هم دغه (6 نمبر) حواله مخ 39
- [۸] اظهار، اظهارالله، پروفېسر - "ستا د ځوانۍ تصوير په خوب اوده دے" انصاري پرنټنگ پريس - محله جنگي پېښور جنوري 2003ء مخ 11
- [۹] زېرمحمد، ايم فل سکالر - هائيکو پښتو ادب کښې - ايم فل مقاله پښتو اکېډمي پېښور پوهنتون 2007-8ء مخ 40
- [۱۰] سعدي، سعيد احمد، ډاکټر، مضمون، "خوند د هائيکو غواړي د جدت سنگار ناوې د پښتو" دوه مياشتنۍ مجله ملغلره، تخت بائي - جولائي اگست 20ء مخونه 11
- [۱۱] زېر محمد، ايم فلم سکالر - هائيکو پښتو ادب کښې - پښتو اکېډمي پېښور 2007-9ء مخ 82
- [۱۲] اظهار، اظهارالله، پروفېسر - ستا د ځوانۍ تصوير په خوب اوده دے - انصاري پرنټنگ پريس محله جنگي پېښور 2003ء مخ 35
- [۱۳] اقبال حيدر، اقبال حيدر نمبر - بائیکو انټر نیشنل کراچی صفحه 59
- [۱۴] ارمني، محمد اسلام، پروفېسر - اوس مازيگر پېغلې گودر ته نه ځي - يونيورسټي پبلشرز قصه خواني بازار پېښور - اپرېل 2011ء مخونه 483، 484
- [۱۵] فېض، فېض الوهاب - هائيکو ناچاپ کتاب - محب بانډه مردان 2007ء
- [۱۶] ظفر، ظفر خان - د ناوې لور - کاتب ارشاد پښتو اکېډمي 2004ء او 2008ء مخونه 40، 46، 59، 84
- [۱۷] ساجد افغان - شرغشي - مل پبلک لائبرېري ظفر پارک ټخېله ملاکنډ اېجنسي 2006ء - مخونه 40، 41، 52، 55، 93
- [۱۸] زېر محمد، هائيکو پښتو ادب کښې، پښتو اکېډمي پېښور 2007ء مخ 153
- [۱۹] هم دغه (18 نمبر) حواله